

ממלכת דוד ושלמה והברית הראשונה עם מצרים

אברהם מלמט

א. הממלכה המאוחדת כחזיון מדיני ייחודי

ממלכת דוד ושלמה, שהתקיימה למשך שבעים וחמש שנים, בקירוב, היא חזי יוון מדיני חד-פעמי לא רק בתולדות ישראל אלא אף בדברי ימי המזרח בכללו. לא רק לפני דוד ושלמה ולא אחריהם היו לשליטי ישראל הכשרון והתושיה הדרושים כדי להביא לאיחוד כללי-האומה. לא קודם לכן ואף לא מאוחר יותר קם גוף מדיני ריבוני בעל עוצמה וממדים כה נרחבים במרחב של ארץ ישראל וסוריה, גוף שהיה למעצמת-ביניים בין מסופוטמיה ואנטוליה בצפון ומצרים בדרום ושימש גורם מדיני וכלכלי ראשון במעלה בקידמת אסיה. הממלכה המאוחדת היתה איפוא בחזקת חידוש פינומנלי בתולדות האזור, תופעה שלא נשנתה לאורך כל ההיסטוריה.

על פי אמות המידה המקובלות כיום בתורת המדינה נמנתה ממלכת דוד ושלמה על סוג המדינות המוגדרות כ"כוח גדול" או "מדינת רבתי" בעוד שממלכות יהודה וישראל שקמו על אדמתה עם מות שלמה היו בעלות סדר גודל נחות של מדינות "קטנות" או "משניות".

גם בשעה שממלכות ישראל ויהודה כרתו ברית ביניהן ופעלו במלוכד לא היה כוחן שקול כנגד עוצמתה של היחידה המדינית הקודמת. רמז למעמד בכיר זה של הממלכה המאוחדת מצוי כנראה במקרא גופו בכינויים "מלך רב" או "מלך תקיף", המשמשים בכתובים מאוחרים (בלשון הארמית) מתוך פרספקטיבה היסטורית לגבי דוד או שלמה, או לגבי שניהם (ראה עז' ה, יא; ד, כ; ואולי אף תהלי' מח, ג, אם הכתוב "קרית מלך רב" אינו מכוון אל-נכון כלפי אלוהים אלא כלפי שלמה). כל שאר ההזכרות של כינויים מלכותיים אלה יוחדו במקרא אך ורק לאלוהים בכבודו ובעצמו או למלך אשור. אכן התואר "מלך רב" או "מלך גדול" ידוע היטב במקורות האכדיים (sharru rabu) והוא מצוי אף בתעודות אוגריות ובכתובות ארמיות ועבריות או פיניקיות, כציון לקטיגוריה מיוחדת של מלכים בעלי עוצמה, שלהם היו כפופים שליטים אחרים.

כרם, המבקש לתהות על ייחודה של הממלכה המאוחדת ורישומה בתולדות המזרח הקדום על סמך המקורות הנוגעים במישרים לתקופה זו ניצב בפני מכשול מתודי שאינו מבוטל. חוסר הסימטריה בטיב המקורות העומדים לרשותנו על דוד ושלמה — ריבוי של חומר במקרא מזה והיעדר מוחלט של תעודות חיצוניות בנות הזמן מזה — מצמצם את האפשרויות של העלאת תמונה מאוזנת ומבוקרת ומעמיד את חקר התקופה על גישה היסטורית פנימית בלבד. אולם החזיון יוצא הדופן של הממלכה המאוחדת, שעל פי מהותה פרצה את המסגרת הצרה של מדינה ישראלית לאומית, מחייב ראייה היסטורית מקיפה. מן הדין היה להשתית

ראייה זו על מצע רחב יותר מן היריעה המוגבלת של המקור המקראי, שמן הסתם אין ביכולתו להתרומם ולהגיע לכלל הערכה של מלוא משמעותה של ממלכת דוד ושלמה בהקשר הגלובאלי. עם זאת המקור המקראי צופן בחובו אי-אילו סממנים, המעידים בבירור על מעמדה הרם של ממלכת דוד ושלמה בזירת המזרח הקדמון. סימנייה היחידים האפייניים הנם בנוסף לתיאור כיבושיו הנרחבים של דוד — הרי הן הידיעות, המובאות במפורז בספרי שמואל ב' ומלכים א' (ומקבילותיהן בספר דברי הימים), הדנות במגעים שבין דוד ושלמה וארצות אחרות, מהן ארצות רחוקות ביותר. ידיעות אלה, ביחוד בדבר הקשרים הבינלאומיים המסועפים של שלמה, יש בהן כדי לשלב את תולדות ישראל בקורות המזרח של אותם הימים ובדרך זו להביא להערכה נאותה יותר של המעמד והתהודה שנועדו לממלכת ישראל במערך הכוחות הכללי.

פרט למצרים ולארמים (ש אליהם עוד נשוב) המְקָם המגוון של יחסי החוץ של ישראל משתקף בסוגיות הבאות:

- (1) המקרא חוזר ומוזכר כמה פעמים את מסכת היחסים האינטנסיבית בין דוד ושלמה וחירם מלך צור. בעיני תושבי אי עזר זה, שהיה בבחינת נס כלכלי בדומה לוניציה בימי הביניים, בוודאי נראתה ישראל מלכתחילה כמדינה מפגרת שעלתה זה מקרוב לגדולה. ואולם הברית המדינית והכלכלית שנכרתה בין שתי הארצות היתה לתועלתן ההדדית, שכן באה לספק אשה את צרכי רעותה; (2) ביחס לשלמה אנו שומעים על קשרים כלכליים עם ארץ קנה שבחוף הדרומי של אנטוליה (באזור אַדְנָה של ימינו), משם היבא סוסים כסחר מעבר לארצות אחרות; (3) אנו למדים על שיגור ספינות על פני הים האדום עד לאופיר (ארץ סומלי, ולפי דעות אחרות החוף של דרום ערב או אפילו חבל בהודו), משם הביא חמרי גלם יקרי ערך, עצים נדירים וחיות אכזוטיות. האחרונות, קופים ותוכיים ועצי אלמוגים אשר „לא נראה עד היום הזה“ (מל"א י' יב, כב), היו בחזקת סמלים למעמד היוקרה שִתְפָּס שלמה, כשם שגם שליטי מצרים ואשור נהגו להביא חיות ועצים נדירים מקצות תבל לבירותיהם; (4) אנו קוראים על „אניות תרשיש“ האניגמאטיות, או לפי גירסה אחרת על אניות המפליגות לתרשיש, שיש מאתרים אותה בסרדיניה או אפילו בטרסטוס אשר בספרד; (5) ולכסוף נזכיר את ביקורה המרשים ומעורר סקרנות של מלכת שבא, ארץ השוכנת בפנה הדרומית-מערבית של חצי אי ערב, בחצרו של שלמה בירושלים. מי שמודע לשינויים המפליגים שנוצרו בזירת הים האדום תתחוויר לו מאליה פרשה תמוהה זו. פתיחת הסחר בים האדום על ידי שלמה ובסיוע פיניקי שבר את המונופולין הכלכלי שהיה ביד דרום ערב (לימים Arabia felix). לפיכך לא נטעה אם נניח כי המסופר במקרא על מלכת שבא לאמור: „ותבוא לנסותו (את שלמה) בחידות“ (מל"א י' א), איננו אמור בחידות סתם כי אם בשאלות כלכליות מטרידות שנועדו להגיע להסכם מסחרי, ואפשר מדיני. הסכם זה בוודאי היה מותנה במידת התרשמותם ההדדית של שלמה ומלכת שבא. שלמה התפעל מן ה"מתנות" שהגישה לו המלכה, מחווה מקובלת ביחסים הבינלאומיים דאז, ואילו המלכה מצידה התפעלה עמוקות מחכמת שלמה ומזוהר מלכותו.
- בקיצור: דוד, ואחריו שלמה, מילאו תפקיד מכריע במשחק הכוחות

הבינלאומי. יתרה מזאת שלמה הקים ציר כלכלי-מדיני מצור בצפון ועד ממלכת שָׁבָא בדרום, שהתארך בקצה האחד עד לתרשיש ובקצה האחר עד לאופיר. אם נוסיף לכך את הקשרים עם אנטוליה ואזור הפרת מזה ועם מצרים מזה הרי שלמה מודקד לעינינו כאישיות חובקת זרועות עולם, כעין תמנון המשלח את משושי לכל עבר, אם להירדש לקטיגוריה וזאולוגית נוספת על הניצים והיונים שחדרו זה מכבר לתחום המדיני.

כללו של דבר, שרשרת הפרשיות שהעלינו לעיל בחטף היא אינדיקאציה ברורה לגוף מדיני מטיפוס המעצמות, שמטבע הדברים מרחבי-השפעתו המדינית-הכלכלית השתרע מעל ומעבר לגבולותיו הריאליים. יתר-על-כן שרשרת זו באה להפריך את הטענה הרווחת במחקר כי אין ממש בעדות המקראית בדבר ממדי הענק של הממלכה המאוחדת עד לעבר נהר פרת (מל"א ה, א, ד; דה"ב ט, כו). לדברי ההיסטוריון הדגול אדוארד מייאר, לא היתה ההתפשטות של ממלכת דוד ושלמה על פני עברי-הנהר כולו אלא "פרי דמיון מאוחר", גזר-דין החוזר ונשנה לעתים קרובות בפי החוקרים.

לאמיתו של דבר ההתפשטות הטריטוריאלית ללא תקדים של הממלכה הישראלית היא תוצאה טבעית של הנסיבות הגיאופוליטיות ששררו באותו פרק זמן. במשך מאות בשנים, עד שלהי האלף השני לפסה"נ, היו סוריה וארץ ישראל נתונות ללחץ בלתי פוסק מצד מצרים בדרום ומצד ממלכת מיתני, ואחריה ממלכת החתים, מצפון. היינו: המרחב שלנו היה לכוד בציפּרניו של מערך כוחות דו-קטבי, אם להירדש למונח מדיני מודרני. עם התמוטטותו של המערך הדו-קטבי, ובטרם התחזקה ארץ היאור מחדש בסוף ימי שלמה ודרך כוכבה של האימפריה האשורית החל במאה התשיעית, השתרר חלל מדיני באזור עבר הנהר. עתה נודמנה שעת-כושר נוחה, באין מפריע מצד המעצמות, להתעצמותם של העמים הקטנים ששכנו בין הפרת ונחל מצרים. עם מבין העממים הללו שהשכיל לנצל כראוי את פֶּסֶק-הזמן הנדיר עתיד היה לזכות בהגימוניה על אזור הבינים כולו.

זכיה זו נפלה בסופו של דבר בידי רוד תודות לתחושה היסטורית עמוקה ומודעות לרחשי השעה, בנוסף לכושר הכרעה נדיר, סגולות שבהן ניחן רוד מאין כמוהו. כישוריו הבלתי רגילים עמדו למלך ישראל לגבור על כל יריביו בהתמודדות הגורלית עם הכוחות המקומיים באזור ולממש הלכה למעשה את החזון המדיני והיעוד הלאומי שהציב לפניו בדומה למניעים (Motivations) שהינחו את המדינאים הדגולים בכל הדורות — השגת ביטחון, השגת עוצמה והשגת תהילה. כך עלה בירו לכונן ממלכה רבתי בתהליך מודרג ומרתק כאחד שעתה נפנה אל שלביו השונים.

ב. גידולה ההדרגתי של ממלכת דוד

יצירת האימפריה הישראלית היא פרי של תכנון תכליתי ושל יעדים מוגדרים שנבחרו בקפידה ובפיקחון. מחמת קווים דומיננטיים אלה בפעלו של דוד ניתן גם להתחקות ביתר קלות אחרי ציוני הדרך המרכזיים בתהליך הקמת המלוכה.

נעמוד להלן בקצרה, ובאורח סכימטי, על הגידול ההדרגתי של ממלכת דוד באמצעות חמישה שלבים, המסמנים פחות או יותר גם את סדר השתלשלות האירועים בזמן ובמרחב.

שלב א: מלכות דוד בחברון. כעמדת הזינוק של דוד במלאכת בניוי ממלכתו שימשה העיר חברון, שם הומלך בסיוע גדודו למלך על "בית יהודה", בלי ספק בהסכמת הפלשתים וכאיש חסותם. תקופה זו, שנמשכה שבע שנים וחצי, נוצלה באינטנסיביות מבחינה צבאית, כגון כיבוש ירושלים, ולפעילות דיפלומטית, כפי שניתן ללמוד דרך משל מנישואי דוד עם מעכה בת תלמי, מלך גשור, ממלכה זעירה זו בדרום הגולן, הפכה לבעלת ברית של דוד כנגדם של שבטי ישראל הצפוניים מזה ובחזית הקידמית של ארצות ארם מזה. אם כי "בית יהודה" הכיל מרכיבים אתניים נוספים על שבט יהודה גופו היה צביונה של ממלכת דוד בשלב ראשון זה למעשה צביון של ממלכת שבטית.

שלב ב: הברית עם שבטי הצפון. האקט המדיני, בעל ההשלכות המפליגות ביותר, שנעשה בתקופת חברון היה ברית המלוכה שנכרתה בין דוד ושבטי ישראל הצפוניים, לאחר משא־ומתן ממושך ומייגע עם אבנר, מנהיגם של שבטים אלה, (שמ"ב ה, ג). לאופן סיפוח הצפון לבית דוד באמצעות ברית, היינו על ירי הסכם חווי, גודעת חשיבות יתירה להבנתן של נסיבות פילוג המלוכה המאוחדת כעבור שבעים שנים; שכן שבטי הצפון ראו את עצמם בני־חורין להציג תנאים מוקדמים לחידוש ברית המלוכה בימי רחבעם.

מאז מחקרו הבסיסי של א' אלט על התהוות הממלכה המאוחדת רגילים לראות באיחוד בין ישראל ויהודה אונייה פרסונלית (Personal union) תחת כתר דוד. אולם מונח זה שהשתרש במחקר מוטעה ביסודו של דבר. אם להזיקק לקטיגוריות מודרניות של צורות התאגדויות מדיניות או עדיף להגדיר את הקשר בין יהודה וישראל בימי דוד ושלמה כאוניה ריאלית (Rael union). מהי האבחנה המהותית בין שתי צורות איגוד הללו? בניגוד לאוניה הפרסונלית ה"איחוד הריאלי" איננו מקרי אלא פרי רצונן המשותף של שתי החטיבות המדיניות להתאחד. אם באוניה הפרסונלית קיימות שתי "אישויות משפטיות" נפרדות כלפי פנים ושתיים כלפי חוץ, הרי באוניה הריאלית קיימות "אישויות משפטיות" נפרדות אך ורק כלפי פנים ואילו כלפי חוץ קיים איחוד מלא כפי שהדבר בא למשל לכלל ביטוי בהקמת צבא אחיד או בניהול קשרי חוץ משותפים. ואמנם מצב עניינים זה הולם את המציאות בממלכה המאוחדת. בשלב זה הקיפה הממלכה את כלל שבטי ישראל, היינו מתכונתה היתה של ממלכה לאומית.

שלב ג: הכרעת הפלשתים. הפלשתים, שהיו לאחר תבוסת שאל אדוני ארץ ישראל המערבית הבלתי מעוררים, לא יכלו לחזות בשוויון נפש בהקמת הגוש המדיני של כלל שבטי ישראל שהפרה את מאזן הכוח ואיימה על מעמדם ההגימוני בארץ. לפיכך הוליכה הברית עם שבטי הצפון בהכרח להתנגשות צבאית עם הפלשתים, עובדה עליה הצביע במפורש ההיסטוריוגרף המקראי: "וישמעו פלשתים כי משחו אח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש

את דוד" וגוי' (שמ"ב ה, יז). בשורה של קרבות הכריע דוד את צבאות הפלשתים, אם כי דומה שלא כבש את ארץ פלשת. ברם, לעצם שבירת כוחם של הפלשתים אחת ולתמיד נודעה משמעות מדינית ומשפטית מרחיקת לכת, עליה עמד אל-נכון א' אלט: הפלשתים ראו עצמם כיורשיו החוקיים של השלטון המצרי לשעבר בארץ כנען ומשנוצחו על ידי דוד עמדה ירושה זו לעבור לידי בני ישראל. למעשה היה דוד אנוס לממש את הבעלות על השטחים המאוכלסים כנענים, ובראש וראשונה הערים בעמק יזרעאל, בכוח הזרוע כפי שמוכיחות החפירות הארכיאולוגיות במקומות, כגון מגידו ובית שאן.

מצד אחר ניתן להשקיף במונחים של תורת המשפט הבינלאומי על ממלכת ישראל באותה שעה כעל "מדינה יורשת" (Successor state) של הפלשתים, ראייה הפותחת אפקים חדשים בהבנת הקשרים הבינלאומיים שטיפחו דוד ושלמה שהיו בעבר נחלת "המדינה המורישה" היינו, נחלת ערי פלשת. כך נטיב להבין את היחסים ה"מיוחדים" שנוצרו בין דוד ושלמה וממלכת צור שהיו בלי ספק המשך רצוף לקשרים ההדוקים שטופחו בין הפלשתים וחוף הפיניקי. הוא הדין לקשרי המסחר בין שלמה וארץ קיזה שנתבססו, ככל הנראה, על המגעים השוטפים הקודמים שהיו קיימים בין חוף אנטוליה וגוייזים ובכלל זה הפלשתים. יתר על כן, דומה, שבנוסף לגרודי השכירים של הפלשתים שהוכנסו לצבא דוד (הכרתי והפלתי והגודו הגתי) ירש מהם דוד, וביחוד בנו שלמה, את הזרוע הצבאית המכרעת של חילות הרכב (אולי לכך מכוונות המלים הסתומות בשמ"ב ח, א: "ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים"); בשלב זה חרגה ממלכה ישראל מן המסגרת המצומצמת של ממלכת לאומית וכללה מיעוטים נכריים במספרים ניכרים מן האוכלוסיה הקדומה של הארץ, שאותה שיעבד שלמה למס עובד (מל"א ט, כ).

שלב ד: כיבוש ארצות הספר המזרחי. עם סילוק הסכנה מצד מערב בא תורן של המדינות בספר המזרחי והדרומי של ממלכת ישראל שהיו יריבותיה זה דורות רבים: ממלכות אדום, מואב ועמון. למערכות נגד ארצות אלה היו יעדים מדיניים וביחוד כלכליים מובהקים שלא נוכל כאן לעמוד עליהם, פרט להדגשת אָפְּסִים הנצלני שנועד להם.

סיפוח טריטוריאלי זה, הרחיב את גבולות ממלכת ישראל מעל ומעבר לממדים של חטיבה מדינית עצמאית כלשהי קודמת במרחב של ארץ ישראל. יתירה מזאת, הטריטוריה של דוד חרגה אף מתחום הפרובינציה המצרית של כנען באלף השני לפסה"ג, אשר בדרך כלל לא השתרעה בעבר הירדן המזרחי דרומה לקו הירמוק. באותה שעה היתה ממלכת ישראל בעלת מבנה מרכב ומגוון מאד, שהיה בחזקת מדינה רב-לאומית.

שלב ה: הכנעת ברית ממלכות ארם. אולם בכיבושים הנ"ל לא נעצר תהליך גידולה של ממלכת ישראל. עתה אנו מגיעים אל השלב האחרון והמכריע — המאבק הגורלי עם הארמים. בד בבד עם צמיחתה של ממלכת דוד, ואפשר מספר שנים קודם לכן, קם גוש מדיני מתחרה בסוריה בהנהגתו של הדרעור, מלך ארם-צובה. ארם-צובה גופה שכנה באיזור מול לבנון וממזרח לו, אך בימי הדרעור

הלכה ופרשה את שלטונה בהדרגתיות, ממש כדומה לישראל, על פני מרחבים גדולים. כדרום התפשטה, כנראה, עד תחומה של עמון; בצפון-מזרח הגיעה עד לנהר פרת והטילה את מרותה אף על שטחים שמעבר לנהר; במזרח גבלה בספר-המדבר הסורי, וכמעט התפשטה לעבר בקעת הלבנון. אכן ברומה לישראל, אף ממלכת הדרעזר הפכה למעצמה.

ההתנגשות בין בעלי התאוה האימפריאליסטית, ישראל כדרום וארם בצפון, שבלעו את כל הטריטוריות שביניהם, היתה בלתי נמנעת. ממירת צבירת העוצמה שבידי שני היריבים, דוד והדרעזר, ערב ההתמודדות ביניהם, יש להסיק כי הצד שעתיד לזכות במאבק יהפך מאליו להגיממן על אזור סוריה וארץ ישראל בכללו. נצחונו המשולש של דוד על הארמים העניק לו איפוא את השליטה על ממלכת הדרעזר ככל היקפה. כללו של דבר: ההתרחבות הטריטוריאלית ללא-תקדים של ממלכת ישראל ל"מן הנהר (הפרת) ...ועד גבול מצרים" (מל"א, ה, א), מתפרשת לאור ההנחה שהממלכה נתבססה על אשיותיהם של מבנים מדיניים כוללים, שכבר היו קיימים קודם לכן. ושמפוח נצחונותיו של דוד על שליטיהם עברו לידיו כמלוא היקפם והסתעפויותיהם.

ד. הברית של שלמה עם מצרים

לא נוכל לדון כאן בהיבטים (אספקטים) נוספים של ממלכת דוד ושלמה. כגון השפעת האימפריה על בעיות החברה, או על חיי הרוח והתרבות החמרית של בני ישראל והמודרניזאציה המואצת שפקדה אותם. במקום זה נירדש לאפיוזורה אחת ויחידה מימי המלך שלמה, הבאה אף היא ללמד על עוצמת הממלכה וייחודה ועם זה יש בה מן האקטואליות כימים אלה. כוונתי למסופר במקרא על נישואי שלמה עם בת פרעה וקבלת העיר גזר בתור נדוניה, אירוע המעיד בלי ספק על כריתת ברית, דגם ראשון בהיסטוריה להסכם מדיני ביחסי ישראל ומצרים. כנרמז לעיל קצרה יד המקרא מהגיע למיצוי ההערכה הניאותה של צעד יוצא דופן זה. אמנם ספר מלכים מזכיר את בת פרעה הלוח ושנה, חמש פעמים בהקשרים בלתי תלויים זה בזה, עובדה המחוקת את המהימנות בדבר נישואי שלמה. אנסה להלן לעמוד באורח תמציתי, מתוך פרספקטיבה היסטורית, על מלוא המשמעות שיש לייחס למאורע זה, הצעה שבה דנתי בשעתו בהרחבה במחקר על מדיניות החוץ של דוד ושלמה.

קו דומיננטי במדיניות החוץ של שלמה היו נישואיו הדיפלומטיים הענפים, ששימשו כמכשיר מדיני רב תכליתי להידוק הקשרים הבין-מדינתיים והיו תחליף לאמצעים צבאיים. השימוש הסיטונאי במכשיר זה מעלה על דעתנו את הסיסמה הנודעת לגבי בית הכסבורג: "מלחמות ילחמו אחרים, את אוסטריה המאושרת התחתני" הנישואים הבין-לאומיים היו בימי קדם (ולא בהם בלבד) בין השאר בחוקת ראטיפיקאציה של אֶמְנָה, היינו הם באו לאֶשְׁרֵר הסכם מדיני שקדם להם, מעין חתימה סופית של ברית. בעוד ששאר מחותניו של שלמה נמנו עם מדינות מליגה ב', כגון מואב, עמון, אדום או ערי החוף הפיניקיות והממלכות הניאור-חיתיות — הנישואים עם בת פרעה, נערכו עם אחת המעצמות המסורתיות של

המזרח הקדמון. המידע המפתיע העומד כיום לרשותנו, ואשר בוודאי לא היה מוכר להיסטוריוגרף המקראי ומכל מקום היה מעל השגתו, הוא המעשה החרגי שבנישואים אלה, שנתרו בבחינת אוניקום לא רק בתולדות ישראל אלא אף בדברי ימיה של מצרים. ממקורות המזרח הקדמון מתברר עתה בעליל – החל במכתבים של ארכיון אל-עמארנה (המאה ה-14 לפסה"ג) ועד להרודוטוס – כי מעולם לא השיאו פרעוני מצרים את בנותיהם לשליטים נכריים משום שבמעשה זה כנראה ראו פחיתות למעמדה של מולדתם.

המסקנה שאין מנוס ממנה היא כי לנישואי שלמה עם בת פרעה נודעת חשיבות מדינית יחירה במינה שאין לעבור עליה על סדר היום (כנהוג בספרי ההיסטוריה). על המניעים שהוליכו לצעד בלתי רגיל זה מדלג, כאמור, המקרא ואף אין זכר כלשהו לאירוע במקורות המצריים. בפתרון החידה עלינו איפוא להשתעשע בהשערות בעלות סבירות היסטורית.

לעומת השושלת המצרית העשרים ואחת, הרפה וחלושה יחסית, שעדין שלטה בחצי הראשון של מלכות שלמה, ירש מלך ישראל מדוד אביו ממלכת אדירה, שכמוה לא קמה עד אז על הסף המזרחי של מצרים.

הנישואים עם בת פרעה חלו על פי הכרונולוגיה המקראית בשנים הראשונות של מלכות שלמה. מכאן שיש לתארך את מסע פרעה, חותנו של שלמה לעתיד לבוא (כנראה פרעה סיאמון) לעיר גזר, שקדם לנישואים, בסמוך לעלייתו של מלך ישראל לכס המלכות.

מסע פרעה לגזר, השוכנת בקצה הצפוני של אזור פלשת, יש לראות כנסיון מצרי להחזיר את השלטון על רצועת עזה ולחלק מן השפלה, שנשמט מידי מצרים כמאתיים שנה קודם לכן.

בשום פנים אין לאמץ את הרושם העולה מן הכתוב במלכים א' ט, ט"ז: "פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש ואת הכנעני היושב בעיר הרג ויתנה שילוחים לבתו אשת שלמה" – כאילו מלך מצרים ערך מסע צבאי מפרך וארוך-טווח אך ורק בכדי להגיש את עיר המבצר גזר לשלמה כמחזה של ידירות. צער מעין זה לא יצוייר מבחינה היסטורית ואיננו מקובל במסכת היחסים הבין-לאומית, בימי קדם.

כיבוש גזר, היושבת בדרך לירושלים, היווה איום ישיר על ממלכת ישראל ולא מן הנמנע, לדעתי, כי היער הסופי של פרעה לאחר כיבוש מבצר הגבולין היה בירת ישראל עצמה. כנראה נעשה נסיון מצרי מיד לאחר מות דוד לנצל את שעת-הכושר ולהכניע את ממלכת ישראל בכבודה ובעצמה ולהשיב את מרותה המסורתית של מצרים על ארץ כנען.

אולם דומה כי פרעה טעה בשיקוליו, כאשר נתקל ביריב חזק מאין כמוהו. שחלש באותה שעה ללא עוררין על החזית הצפונית והמזרחית של ממלכתו. בתנאים אלה אילץ בוודאי את הפולש המצרי לותר על כיסופי כיבושיו ומאמציו הצבאיים, ולהגיע להסדר של שלום עם ממלכת ישראל.

ככל הנראה כחלק מהסכם זה, שבו תפס שלמה את המעמד הבכיר, נאלץ פרעה לותר ויתורים טריטוריאליים לטובת ישראל ולמסור את העיר גזר

לשלמה במסווה של שילוחים לבתו. דומני כי יש לראות את מסירת גזר רק כאחת החוליות במסגרת רחבה יותר של העברת שטחים מפלשת לידי ישראל. הנחה זו מוליכה אותנו אל הנקודה האחרונה – ציון גבולותיה של ממלכת שלמה במקרא: "ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר, ארץ פלשתים (שים לב כי היא נזכרה בנפרד כחטיבה מיוחדת!) ועד גבול מצרים... כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה" (מל"א ה. א'ד). כתוב זה משרטט את שיא התפשטותה של הממלכה המאוחדת, שהושג לא בימי דוד אלא בשנים הראשונות של יורשו כתוצאה מהישגיו המדיניים של שלמה עצמו. כך נוכל להעריך עתה את אישיותו של שלמה כאורח שונה מן התרמית הסטיריאופית של שליט סטאטי שניהל מדיניות חוץ דפנסיבית. בסיכום: ימי דוד ושלמה היו לא רק תופעה ייחודית בתולדות ישראל אלא יתרה מזו הם היו בחזקת שעה היסטורית יחידה במינה בתולדות עולם: היתה זו הפעם היחידה שארץ ישראל יכלה להתרומם בכוחות עצמה ולתפוס מעמד של בכורה במדיניות המזרח-תיכונית.

מאמר זה נתחבר בעקבות שתי הרצאות האחת בכנס החברה לחקירות ארץ ישראל ועתיקותיה לכבוד ל' שנים להקמת מדינת ישראל (סוכות תשל"ט) – והאחרת באוניברסיטת ניו-יורק (מרס 1979).